

Wiesław Choruży
(Białystok)

Białoruskie organizacje centrowe w powiatach białostockim, bielskim i sokólskim w latach 1925-1929

Działalność społeczno-polityczna organizacji białoruskich nurtu demokratyczno-chrześcijańskiego w powiatach białostockim, bielskim i sokólskim nie została dotychczas dostatecznie zbadana, m.in. z powodu niewielkiej ich aktywności na tym terenie. Do dziś zachowały się nieliczne źródła, w większości sprawozdania władz administracyjnych i policji oraz ówczesna prasa. Brakuje dokumentów wewnątrzorganizacyjnych, wspomnień działaczy.

Do nurtu demokratyczno-chrześcijańskiego w białoruskim ruchu politycznym tego okresu zaliczyć można Białoruską Chrześcijańską Demokrację (BChD) (Biełaruskaja Chryścijanskaja Demakratyja)¹ i Białoruski Związek Włościański (BZW) (Biełaruski Sialanski Sajuz) oraz związaną z tymi dwiema partiami organizację społeczno-gospodarczą Białoruski Instytut Gospodarki i Kultury (BIGiK) (Biełaruski Instytut Haspadarki i Kultury).

W latach 1925-1927 nastąpiło duże ożywienie białoruskiego życia narodowego w Polsce. Szczególnie widoczne stały się podziały wśród białoruskich działaczy — na zwolenników radykalnych i umiarkowanych rozwiązań kwestii ekonomiczno-społecznych.

W 1925 r. w poselskim Klubie Białoruskim nastąpił rozłam. 25 czerwca powstał klub sejmowy Białoruska Włościańsko-Robotnicza Hromada (BW-RH), natomiast 10 listopada z inicjatywy posłów Wasila Rahuli i Fabiana

¹ W latach 1917-1926 oficjalna nazwa białoruskiej partii chadeckiej zmieniała się kilkakrotnie. W październiku 1926 r. Chrześcijańskie Demokratyczne Zjednoczenia Białorusinów przyjęło nazwę Białoruska Chrześcijańska Demokracja.

Jaremicza — BZW². Program nowej partii podobny był do programów chrześcijańskiej demokracji i BWRH, jednak zdecydowanie odcinał się — w odróżnieniu od programu BWRH — od koncepcji społeczno-gospodarczych realizowanych w ZSRR. Największą uwagę przykładano do rozwoju kultury, świadomości narodowej oraz, co ściśle wiązało się z umocnieniem i rozwojem narodu, szczególny nacisk kładziono na rozwój gospodarczy, a mianowicie na organizację struktur spółdzielczych na wsi i nowoczesne metody gospodarowania. Priorytety nowej partii zbieżne były z celami ruchu chadeckiego. W styczniu 1926 r. doszło do spotkania posłów BZW z liderem BChD, posłem ks. Adamem Stankiewiczem³. Oba ugrupowania zobowiązały się do współpracy i wzajemnej pomocy. Efektem porozumienia stało się założenie 7 maja 1926 r. BIGiK, w skład władz którego weszli czołowi działacze obu ugrupowań. Dotychczasowy organ prasowy BZW „Siałanskaja Niwa” stał się pismem BIGiK. Głównymi celami nowej organizacji był rozwój kultury i gospodarki Białorusinów. Cele te zamierzano realizować poprzez tworzenie kół w poszczególnych miejscowościach i struktur okręgowych, które zajęłyby się organizacją czytelni i bibliotek, drukiem wydawnictw, organizowaniem odczytów i koncertów, tworzeniem prywatnych szkół i organizacją szkół państwowych w języku białoruskim, krzewieniem postępu technicznego na wsi, organizacją spółdzielni i banków. Białoruski Instytut Gospodarki i Kultury miał m.in. przeciwdziałać koncepcjom ideowym Towarzystwa Szkoły Białoruskiej (TSB), którego część struktur była w tym czasie opanowana przez BWRH⁴. Aby uniknąć oskarżenia o sympatie prohromadowskie i skrajnie lewicowe, Zarząd Centralny BIGiK zabronił członkom BWRH piastowania funkcji kierowniczych, nawet na szczeblu zarządu kół⁵.

Na terenie badanych powiatów BZW i BChD nie posiadały swoich struktur organizacyjnych. Białoruska Chrześcijańska Demokracja, której znaczna część działaczy rekrutowała się spośród duchowieństwa i ludności rzymskokatolickiej, nie mogła znaleźć na tym terenie szerszego oparcia, bowiem białoruska świadomość narodowa wśród licznej w powiatach sokólskim i białostockim ludności białoruskiej wyznania katolickiego była słabo rozwinięta. Działalność partii ograniczała się praktycznie do kolportażu tygodnika „Biełaruskaja Krynica”. Według sprawozdań wojewody białostockiego, w październiku 1926 r. kolportaż pisma wynosił: w pow. sokólskim — 37 egz., w pow. białostockim — 25 egz., w pow. bielskim — 32 egz.⁶ Podane liczby, zacierpnię-

2 *Krótki zarys zagadnienia białoruskiego*, Sztab Generalny, Oddział U, Warszawa 1928, s. 338.

3 Tamże, s. 339.

4 J. Najdziuk, *Biełaruś uczora i siańnia*, Miensk 1944, s. 202.

5 *Krótki zarys...*, s. 352; Archiwum Państwowe w Białymstoku (dalej: APwB), Urząd Wojewódzki Białostocki (dalej: UWB), Wydział Bezpieczeństwa Publicznego (dalej: WBP), sygn. 36, k. 51.

6 APwB, Prokurator Sądu Okręgowego w Białymstoku (dalej: PSOWB), sygn. 3, k. 436.

te z danych administracji państwowej, prawdopodobnie mogą dotyczyć stałych prenumeratorów pisma. Nie sposób jest odtworzyć ile egzemplarzy tygodnika trafiało na Białostoczczyznę poprzez kontakty osobiste, wyjazdy, spotkania.

Wartym odnotowania jest fakt zamieszkania w Białymstoku od poł. 1927 r. ks. dra Józefa Reszecia, rodem ze wsi Ruszczany koło Choroszczy. Był on od lat związany z białoruskim ruchem narodowym, jego nurtem chrześcijańsko-demokratycznym. Został karnie przeniesiony z Wilna do Białegostoku za aktywną działalność narodową⁷. Był on wykładowcą w Wileńskim Seminarium Duchownym i Uniwersytecie im. Stefana Batorego, natomiast w Białymstoku został nauczycielem religii w miejscowych szkołach średnich, przede wszystkim w Państwowym Seminarium Nauczycielskim Męskim im. króla Zygmunta Augusta i Państwowym Seminarium Nauczycielskim Żeńskim im. króla Zygmunta Augusta⁸. Mając możliwość kontaktu z młodzieżą pochodzenia białoruskiego, próbował rozbudzić w niej zainteresowanie kulturą i historią białoruską⁹. W 1927 r. stanął na czele grupy założycieli koła BIGiK w Białymstoku, wygłaszał referaty na tematy historii, literatury, etnografii. Mimo, że cieszyły się one popularnością, koła nie udało się zorganizować. Konstanty Sidorowicz, aktywny działacz białoruski z Białegostoku, świadek ówczesnych wydarzeń w swoich wspomnieniach pisze, że zdecydował o tym zbyt liberalny program organizacji¹⁰. Aktywność księdza J. Reszecia — mimo, że nie miała charakteru czysto politycznego — była bacznie śledzona przez władze cywilne i kościelne. Za swoją działalność w 1931 r. ponownie został karnie przeniesiony, tym razem do parafii w Giełczynie koło Trzciannego¹¹.

W tym okresie, do września 1929 r., proboszczem parafii rzymskokatolickiej w Tryczówce (pow. białostocki) był inny czynny działacz białoruski, ks. Stanisław Glakowski¹².

Białoruski Związek Włociański na terenie badanych powiatów nie stworzył swoich struktur organizacyjnych. Trudna jest do określenia liczba człon-

7 W. Karasewicz, *Wialiki syn biełaruskaha narodu*, „Biełaruskaja Carkwa”, 1963, nr 25, s. 47.

8 APwB, Państwowe Seminarium Nauczycielskie Męskie im. króla Zygmunta Augusta w Białymstoku, sygn. 6, 7, 8; APwB, Państwowe Seminarium Nauczycielskie Żeńskie im. króla Zygmunta Augusta w Białymstoku, sygn. 6, 7, 8.

9 Postawa ks. J. Reszecia tak była oceniona w 1929 r. przez władze cywilne: „(...) prowadzi agitację białoruską wśród uczennic seminarjum nauczycielskiego w Białymstoku. Przekonywuje on uczennice tegoż seminarjum, że jeżeli pochodzą z powiatu białostockiego, to są bezwzględnie białorusinkami i jako takie muszą dążyć do odrodzenia się narodowego białorusinów”. Zob. APwB, UWB, WBP, sygn. 49, k. 11.

10 K. Sidorowicz, *Pa życiowych ścieżkach... Uspaminy*, „Biełaruski kalendar”, 1990, s. 99.

11 W. Karasewicz, dz. cyt., s. 49.

12 APwB, UWB, WBP, sygn. 49, k. 129.

Ksiądz dr Józef Reszeć
Fot „Żniź”, I-IV, 1958 r.

ków partii na tym terenie; podobna trudność istnieje także w odniesieniu do BChD.

Działalność obu organizacji w badanych powiatach realizowana była poprzez aktywność kół BIGiK. Pierwsze koła terenowe powstały niebawem po zorganizowaniu 26 czerwca 1926 r. oddziału w Wilnie, które stało się głównym ośrodkiem stowarzyszenia¹³. 10 lipca 1926 r. w Hajnówce (pow. bielski) powstało pierwsze koło BIGiK na omawianym terenie. Jego prezesem został Mikołaj Marczek¹⁴. Natomiast w sierpniu naczelne władze organizacji rozesłały instrukcje w sprawie zakładania kół BIGiK. W tym miesiącu odnotowano powstanie struktur BIGiK w pow. sokólskim¹⁵.

Jesienią 1926 r. zaczęły powstawać kolejne koła BIGiK w badanych powiatach. W październiku powstało 9 kół (w pow. białostockim — 4, pow. bielskim — 1 i pow. sokólski — 4)¹⁶, w grudniu — 6 kół (w pow. białostockim — 2, pow. bielskim — 1 i pow. sokólskim — 3)¹⁷, natomiast w styczniu 1927 r. — 6 nowych kół (w pow. białostockim — 3, pow. bielskim — 2 i pow. sokólski — 1)¹⁸.

Wraz z powstaniem tych kół wzrosła się propaganda BZW poprzez rozpowszechnianie prasy i innych wydawnictw. Sieć organizacyjna BIGiK rozwijała się spontanicznie, jednak żadna działalność gospodarcza i oświatowa niemal nie była prowadzona. Widoczny był brak elit, mogących inspirować taką działalność. Również społeczność białoruska — w większości zamieszkała na wsi, ekonomicznie słaba, o niskim poziomie wykształcenia¹⁹ — nie

13 *Krótki zarys...*, s. 361-362.

14 APwB, PSOWB, sygn. 3, k. 408.

15 Tamże.

16 APwB, PSOWB, sygn. 3, k. 436.

17 APwB, UWB, WBP, sygn. 35, k. 10.

18 APwB, UWB, WBP, sygn. 36, k. 23.

19 W pow. sokólskim i bielskim ok. 57 proc. ludności nie umiało czytać, w pow. białostockim ok. 42 proc. Wśród ludności rzymskokatolickiej wskaźniki te były niższe o ok. 10-20 proc. Dane te dotyczą znajomości w piśmie języka polskiego. Większa była umiejętność pisania i czytania w języku rosyjskim, a tym samym znajomość alfabetu cyrylicznego, używanego w większości wydawnictw białoruskich.

mogła stać się bazą społeczną dla działalności o charakterze kulturalno-społecznym.

Dużym ciosem dla aktywności ludności białoruskiej stały się aresztowania działaczy BWRH, dokonane w początkach stycznia 1927 r. Część dotychczasowych aktywistów, nie związanych nawet z BWRH została zastraszona, ludność stawała się bierna.

Zaledwie kilka kół BIGiK przejawiało aktywność w 1927 r. Pracę kulturalno-oświatową (nauczanie literatury, historii, działalność inscenizacyjną) prowadziła w rodzinnej wsi Porosły (gm. Białostoczek, pow. białostocki) młoda absolwentka Państwowego Żeńskiego Gimnazjum Krawieckiego w Białymstoku Anastazja Szumska²⁰. Była ona prezesem miejscowego koła BIGiK²¹. Prawdopodobnie ukończyła ona kurs instruktorski organizowany w Wilnie przez Zarząd Centralny BIGiK. W czasie działalności w Porosłach utrzymywała kontakt z ks. J. Reszeciem²². 24 lipca 1927 r. we wsi Księża Wólka (gm. Wasilków) wygłosiła odczyt na temat historii języka ojczystego, wzywając do udziału w działalności organizacji białoruskich²³. Jednak w tym samym okresie wyszła za mąż, przeniósła się do Białegostoku²⁴ i zaniechała aktywności w swojej rodzinnej wsi. Nadal uczestniczyła w życiu organizacji białoruskich (w białostockim kole TSB) i współpracowała z ks. J. Reszeciem²⁵.

Ostatnim przejawem aktywności koła BIGiK w Porosłach było zorganizowanie 23 lipca 1927 r. wystąpienia instruktora Zarządu Centralnego BIGiK Jana Wasilewskiego na temat celów organizacji, konieczności rozwoju nowoczesnych form gospodarowania i spółdzielczości oraz związanej z tym pracy kulturalno-oświatowej²⁶.

Najaktywniej i najdłużej działającym kołem BIGiK w badanych powiatach było koło w Narewce (pow. bielski). Prawdopodobnie od samego momentu założenia w II poł. 1926 r. jego prezesem był Maksym Krasnopolski. Natomiast do czerwca 1927 r. sekretarzem był Piotr Borowski, a skarbnikiem Mikołaj Kryszan²⁷.

Ważnym wydarzeniem w pierwszych miesiącach istnienia kola było spotkanie instruktora Zarządu Centralnego BIGiK Pawła Karuzo z 400 mieszkańcami Narewki 29 czerwca 1927 r. Paweł Karuzo mówił na nim o początkach ruchu białoruskiego, konieczności rozwoju gospodarki, spółdziel-

20 Wspomnienia Eugenii Czerniawskiej ze wsi Porosły, zapisane 8.XI.1995 r.

21 APwB, UWB, WBP, sygn. 36, k. 29.

22 Tamże, k. 51.

23 APwB, UWB, WBP, sygn. 37, k. 128.

24 Wspomnienia Eugenii Czerniawskiej...

25 APwB, UWB, WBP, sygn. 49, k. 11.

26 APwB, UWB, WBP, sygn. 37, k. 195.

27 Tamże, k. 49.

28 Tamże, k. 99.

29 APwB, UWB, WBP, sygn. 38, k. 21.

czości i pracy kulturalno-oświatowej. Spotkanie przyniosło efekt w postaci późniejszej aktywności tamtejszej społeczności. Tego samego dnia odbyły się wybory nowego sekretarza i skarbnika koła, którymi zostali Piotr Kabac i Teodor Skiepczo²⁸. Kontynuacją pracy koła było zaproszenie do Narewki instruktora Jana Wasilewskiego, który 4 września 1927 r. wygłosił odczyt na temat konieczności prowadzenia racjonalnej gospodarki rolnej. Również i tym razem frekwencja była duża, przybyło ok. 150 słuchaczy²⁹. Natomiast 18 grudnia 1927 r. odbyło się zebranie członków koła na temat konieczności założenia spółdzielni. Ciekawe, że przewodniczącym spotkania był kierownik miejscowej szkoły powszechnej Kazimierz Zalaufa. Jemu również zebrani powierzyli zorganizowanie spółdzielni, którą udało się założyć dopiero w sierpniu 1929 roku³⁰. Jej kierownikiem został prezes koła BIGiK M. Krasnopolski. Spółdzielnię utworzyli nie tylko członkowie BIGiK, lecz wszyscy chętni spośród narewskiej społeczności.

Koło BIGiK w Narewce rozwiązało się na pocz. października 1929 r. , przede wszystkim za sprawą ustąpienia prezesa M. Krasnopolskiego³¹. Przyczyną decyzji mogły być naciski administracji rządowej, ponieważ mimo rozwiązania koła spółdzielnia nadal istniała, lecz straciła swoje organizacyjne związki z ruchem białoruskim.

Białoruski ruch polityczny i społeczno-kulturalny związany z BChD i BZW nie znalazł na terenie badanych powiatów mocniejszego oparcia, co przejawiało się m.in. w postaci braku struktur terenowych partii i w stosunkowo niewielkiej ilości kół BIGiK. Brakowało też inteligencji białoruskiej, mogącej prowadzić systematyczną pracę wśród ludności.

Ponadto organizacje te nie posiadały mocnych podstaw ekonomicznych, sprzyjających działalności kulturalno-oświatowej i gospodarczej.

Więszymi osiągnięciami w dziedzinie rozwoju kultury i świadomości narodowej w badanych powiatach poszczycić się mogło TSB, aktywnie działające na tym terenie w latach 1926-1934³².

30 APwB, UWB, WBP, sygn. 49, k. 66.

31 APwB, UWB, WBP, sygn. 50, k. 13.

32 H. Majecki, *Działalność Towarzystwa Szkoły Białoruskiej na Białostoczczyźnie*, [w:] *Studia polsko-litewsko-białoruskie*, Warszawa 1988, s. 201-217.